

Кожна культура, кожен народ по своєму сприймає минуле. У цьому минулому інколи бувають такі події, які набувають загальнолюдського значення, які несуть в собі величезний символічний заряд та суттєво впливають на нашу загальну долю. ХХ століття виявилось занадто переповненим такими подіями, потрясіннями та трагедіями, що їх здійснили політичні режими, які брутально та нещадно нищили власні народи та намагалися знищити інші.

Усвідомити те, що сталося особливо необхідно для нашого суспільства – суспільства, на долю якого і випали нищення обох режимів, доля якого є історією протистояння цих двох систем, двох злочинних режимів. І в цьому випадку саме історична наука виконує головну функцію у дослідженні того страшного минулого, і у висвітленні суспільству реальної історії, яку суспільство осмислить і за яку візьме відповідальність .

Осмислити, порівняти та знайти шляхи та методи того, як донести це до суспільства через історичну освіту, намагались учасники міжнародної науково–методичної конференції «Злочини тоталітарних режимів в Україні: події, вивчення». Особливістю конференції стало те, що вперше в одній аудиторії за обговорення цих питань взяли разом науковці та освітяни. Науковці представили результати своїх досліджень, і абсолютно всі заявлені доповіді були надзвичайно цікавими, ґрунтовними. Освітяни в свою чергу коментували, як саме наукові досягнення проектується в шкільну історичну освіту, які є проблеми з викладанням цих тем.

Конференція почалася з представлення досліджень українських істориків досліджень питань Голодомору, його причин, а також злочинів, здійснених репресивними каральними органами НКВС на Поділлі. Надзвичайно вразив виступ Фаїни Винокурової, на мій, погляд, унікального джерелознавця. Вона вражала і захоплювала своїми колосальними знаннями джерел, титанічними досягненнями в справі їх вивчення, а також власним розумінням необхідності використання в і поєднання в роботі таких джерел як архівні документи та усні розповіді тих, хто зміг вижити. Також, розповіді п. Фаїни під час екскурсії по місцях злочинів нацистського окупаційного режиму та розгулу сталінського терору, були надзвичайно ґрунтовними та реалістичними та проникливими, змушували відчувати ту страшну реальність людини в жорстоких умовах режимів. П. Фаїна відзначила, що накопичено вже достатню кількість фактажу, і тому настав час прикликати до дослідження та роботи на цьому терені філософів, психологів, соціологів та інших спеціалістів.

Коли ми говоримо про режими, то маємо говорити перш за все про їх природу і суть. Так, сталінський режим – дикунський, азійський, режим чоботарів та маргіналів – був породженим кризовим суспільством. Але повнота влади Сталіна була такою тотальною, що він замахнувся на підкорення йому людського життя взагалі і не міг миритися з існуванням бодай чогось, над чим він не має влади. На відміну від радянського режиму, нацистський був іншим за своєї природою. Це був режим, який задумали і санкціонували інтелектуали, і який був підтриманий не тільки люмпенством, породженим кризою, а й усім суспільством.

. Так для здійснення задуманого у нацистів практично не було розходження між метою і засобами, бо і мета і засоби були антигуманними. А от комуністи, що проголошували за мету соціальну справедливість, рівність, широкі свободи засоби для її досягнення були антигуманними, з таким же використанням перманентного терору, потворної пропаганди, нетерпимості та знищення навіть потенційних інаквотців. Тут пригадуються слова Станіслава Лема: «Добро не покладається на зло на підтвердження своєї правоти, а от зло завжди видає за своє виправдання те чи інше добро».

Голокост відрізняють від усього наміри здійсненого. Феномен геноциду євреїв полягає у його розповсюдженні на всіх без виключення євреїв і скрізь, у винищення євреїв

як явище, як носіїв культури, як щось непотрібне. Євреїв не вписували в категорію людства. В людині було ненависним одне – євреї, тому вбити тільки тому, що євреї, знищити один народ заради «спасіння» іншого. Жодна з трагедій не має схожого обґрунтування. Не дивлячись на брутальність того, що сталося з євреями – це задумали, спланували та здійснили інтелектуали, бо є інтелектуальний спадок, що привів до цього. А вже саме знищення та зникнення людини відбувається через байдужість до неї того, хто її знав. І саме це потім стало причиною того, що те, що відбувалося в Аушвіці і Бабиному Яру – було вбивством без ненависті, пристрасті, звичною, банальною справою.

Те ж, що сталося з українським народом під час сталінського терору, а саме штучно створений голод та винищення української інтелігенції і, інтелектуальної еліти нації заради політичного та територіального панування, було чи не найстрашнішим злочином в історії людства, назви якому, я вважаю, до цих пір немає. Страшними наслідками стала не тільки смерть мільйонів, а і руйнація культурного та релігійного життя, непоправне і брутальне втручання в ментальність народу, отруєний на все життя світогляд людини.

Єдина площина, яка є спільною для обох трагедій – це їх людський вимір. Це людський страх і розпач, муки і страждання, це біль від втрати, це приниження та руйнація, це невимовний біль, страждання і горе матерів на очах у яких в муках вмирають їх діти. Це вина за, те що вижив в той час коли загинули всі твої близькі, це відчуття страху та болі протягом всього життя і неможливість бути щасливим. Треба розібратися в тому, що саме змусило людей стріляти та знущатися один з одного, що штовхнуло на шлях жорстокості та насильства.

Пам'ять про це болісна. Ще більш болісним є те, в якому стані вона перебуває в нашому суспільстві. В. Нахманович у виступі розповів про те, як «роздирається» Бабин Яр на шматки, так роздирається про нього і пам'ять. Так, байдужість держави до цього питання, неузгодженість дій громадських організацій призводить до того, що до цих пір до цього трагічного місця приходять молоді люди на прогулянку, відкорковують шампанське та випивають за здоров'я там, де треба скорботи і молитися за упокій невинно загублених тисяч душ. Це страшне і скорботне місце, це останній в житті людини крок та погляд в небо, це останній в житті поцілунок та остання можливість притиснути до грудей дитину. Це місце, де людей вбили двічі. І таким ставленням до пам'яті про них продовжують вбивати до цих пір.

Про це та про чинники, які витісняють пам'ять про Голокост, як завжди глибоко, тонко відзначив у виступі А. Подольський, чим як завжди викликав дуже конструктивне, емоційне та відверте обговорення даної проблеми.

Так, історія знов перестає бути науковою дисципліною і стає засобом у формуванні нової ідеології та стає відігравати роль пам'яті нації. І як завжди знарядям в цьому стає як вища, так шкільна історична освіта, надзвичайно важливою складовою якої є підручник. На превеликий жаль і сором, діти знову читають підручники, які містять таку колекцію фактів, осіб і понять, яка зручна в даний момент, яка необхідна новій ідеології, і яка відправляє в небуття інші – «незручні», але надзвичайно важливі події, факти, особи і поняття. Так історія, як інструмент збереження пам'яті відіграє роль механізму забування, забування всього незручного, що викликає якесь сумління, дратує, примушує аналізувати, співставляти, а не приймати на сліпу віру те, що нав'язується.

Але відправляючи у небуття таку тему як Голокост, ми відправляємо у небуття пам'ять про півтора мільйона наших співвітчизників, пів мільйона з яких були невинні діти. І це – страшна помилка, бо ми руйнуємо в собі здатність пам'ятати, переживати за іншого, співчувати, допомагати і багато чого іншого світлого, на що може бути здатна людина. Ця тема дає змогу усвідомити, що ж таке людська гідність та цінність людського життя. Ми руйнуємо духовність і усвідомлення того, що треба зробити все, аби унеможливити повторення такого.

Вивчення цієї теми є цінним і тому, що дає зрозуміти де взялося те, що привело до газових камер та Бабиного Яру, і як це можна відвернути. Є колосальні, ґрунтовні

дослідження науковців з цієї теми, але вони ігноруються. Натомість обирається варіант забуття, бо є не таким болісним як реальна історія, як правдива історія. Політика держави в напрямку збереження пам'яті про минуле не передбачає вивчення, дослідження та збереження пам'яті про цю страшну трагедію. На мій погляд ще й тому, що деякі факти висвітлення цієї трагедії і ті, що висвітлюються – інколи взаємовиключні.

Не в кращому становищі і справжня пам'ять про Голодомор, та пам'ять, яка не на презентаційному та декларативному рівні, а на рівні турботи та поваги до того, хто сам пережив те страхиття. Захаращені масові могили, які швидше схожі на могильники біля сіл, та убогі свідки голоду, ті хто зміг вижити – ось якою є справжня пам'ять про Голодомор. Вони такі ж бідні та убогі як і колись, і єдине, що мають і дякують за це Богові – хліб на столі.

Історія, що формується зараз під впливом політики, виглядає досить таки «зализаною». Мало того, зі злочинного робити не тільки прийнятне, але й привабливе – це цинічно. Розрив між реальною історією і бажаною призводить до міфотворення.

Переосмислення суті шкільної історичної необхідно і самому вчителю. Той досвід, коли вчитель був форпостом пропаганди, має відійти в минуле. Необхідно також стримувати приватні думки. Ці питання є складними навіть для науковців, тому про теми Голодомору та Голокосту необхідно говорити з дітьми на дискусійному рівні, без нав'язування готових істин, даючи на розгляд декілька точок зору істориків, що досліджують дане питання.

Але найголовніше, як дуже слушно зазначив у виступі Віталій Бобров – це те, з якою метою ми розглядаємо з дітьми ці теми. Так, діти мають зрозуміти, що ці системи не виникли випадково – на це були передумови і причини. Діти мають зрозуміти, що демократичні цінності в суспільстві не підтримуються автоматично – про них необхідно дбати. Діти мають зрозуміти, що такі системи породжуються гострими кризами, що ведуть до маргіналізації суспільства, готового сприйняти навіть таку ідеологію як гітлерівська, і що тотальний терор подібний гітлерівському та сталінському став можливим через готовність суспільства його прийняти. Наслідком цього стало викорінення людської солідарності та знищення всього людського в людині.

Найголовніше – це те, щоб наші діти усвідомили, чого і кого немає зараз. Немає зараз поруч тих, з ким можна було б дружити, в кого можна було б закохуватись, з ким можна було б бути щасливими. Поруч немає чогось дуже важливого, людини, яка могла б бути. Важливо, щоб вони прислухались і відчули ту пустоту, що утворилась внаслідок діяння такої ж людини. Важливо, щоб вони завжди пам'ятали про ці трагедії і були носіями та провідниками осмисленої пам'яті, яка так необхідна сучасному українському суспільству, бо ми є жертвами бездуховної системи, яка знецінила людину, її життя, та пам'ять про неї.

В. Нахманович на завершених конференції абсолютно точно підкреслив те, що наслідки Голодомору та сталінського терору для українців навіть страшніші ніж для євреїв Голокост. Це не тільки страшні демографічні втрати, загибель значної частини його генофонду та зміна структури суспільства. Знищена еліта нації, інтелектуальна еліта, творці. Звичайно ж це так, бо наслідки цього ми можемо спостерігати і зараз – відсутність духовного ядра нації, інтелектуальної еліти, яка б усвідомлювала свою роль і відповідальність за суспільство, за його цінності, основою яких мають бути загальнолюдські цінності. Дуже мало тих, хто б усвідомлював і промовив ті слова, що їх промовив колись Іван Дзюба – в самий розгул антисемітської кампанії в країні, на забороненому владою мітингу в Бабиному Яру в 1966 році: «Ми маємо судити про те чи інше суспільство не за його зовнішні досягнення, а по тому, яке місце в ньому займає людина, як цінується в цьому суспільстві людська гідність і людська совість».

*Руслана Бурова,
вчитель історії, м. Чернігів*